

**ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ
З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
ПРАВОНАВСТВА**

Випуск 5

МАК Т.Ф.,
доцент, кандидат
історичних наук

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РОЗВИТКУ У ФРАНКСЬКІЙ ДЕРЖАВІ В ПЕРШИЙ ПЕРІОД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Вивчаючи як складову соціального розвитку інформаційні процеси в суспільстві, дослідник К.В.Хвостова доходить висновку, що в історичній літературі проблема соціальних комунікацій, пов'язаних так чи інакше з передачею інформації вивчається переважно в контексті Нової та Новітньої історії [1, 128]. Якщо вчені і звертаються до тенденцій середньовіччя, то переважно до тих, що виникають в пізньому середньовіччі. Хоча, як зазначає автор, знання по історії середньовіччя кардинально відрізняється від знання з соціології, політології, економіки і навіть з історії Нового та Новітнього часу - «середньовічна історія - це знання про далеке минуле, тобто власне історичні та гуманітарні знання» [1, 130]. Важливим вважає цей період в історії Європи професор юриспруденції Ф. фон Халем, базуючи своє твердження на тому, що на етапі середньовіччя відбувалось інтенсивне поєднання тенденцій римського права та християнства [2, 26]. Розбіжності в оцінках вчених зазначеного періоду історії Європи дають підстави вважати проблеми соціальних, правових тенденцій середньовіччя актуальними.

Германське селянство вступило в середньовіччя розділеним на помістя-домогосподарства. Такі помістя, причому інколи з доволі чітко окресленими полями, відомі на германському узбережжі Північного моря вже на початку I тис. н.е. З II-III ст.. в цьому регіоні на досліджених поселеннях вже доволі чітко виокремлюються окремі двори, що свідчить про початок генези общини-марки. Тацит, як відомо, повідомляє про поселення германців наприкінці I ст. н.е.: «Свої села вони розташовують не так, як ми, і не скупчують будівлі одна до одної, а кожний залишає навколо свого будинку велику ділянку...» [3, 24],

Вірогідно, ідея індивідуальної земельної власності почала

реалізовуватись у стародавніх германців в силу їх внутрішнього розвитку, в свою чергу римський вплив сприяв оформленню цієї ідеї в юридичну норму. В V-VI ст.. з'являється перша форма приватної власності - вільно відчужувана земельна ділянка - аллод. Основною рисою цього виду власності був її безумовний, спадковий характер, це і засвідчує збірник записів звичаєвого права салічних франків «Салічна правда».

Основою існування залишалась тільки земля і пов'язана з нею діяльність. Саме тому земельні права, земельна власність визначали суспільний устрій: не дивлячись на міжплемінну консолідацію, що розпочалась і була викликана зазвичай військовими цілями, самостійність місцевих еліт, що спирались на свої аллоди, зберігалась. Приватновласницький характер феодалізму в Західній Європі вимальовувався доволі чітко.

Монархічна форма правління теж застосовувалась. Інакше не можна було реалізувати політичний примус в суспільствах, які керувались не економічною зацікавленістю, а силовим тиском, насиллям. Відродження державного життя, зміцнення державних структур, якого досягли перші династії Франкської держави, дало їм можливість активно втручатись у різні сфери життя суспільства саме шляхом систематичної законотворчої діяльності. Відомо, що такі фактори, як досвід римлян, доволі жорсткі умови, що склались на територіях, завойованих германцями, примушували останніх доволі рано застосувати писане право. І хоча в першій збірці звичаєвого права салічних франків римський вплив відчувається мінімально - у мові, судебника, що складено варварською латиною та у використанні римських грошових одиниць, але саме прагнення фіксувати положення сформувалось на прикладі римлян.

Саме в північній Галії, де розселялись франки, найбільш динамічно розвивались феодальні стосунки. Як відомо, тут відбувався так званий врівноважений синтез античних та варварських порядків. При розселенні на завойованих землях у франків остаточно зруйнувались родові зв'язки. Необхідність керувати значними територіями потребувала швидкої консолідації правлячого прошарку у завойовників. Так варварський дружинно-демократичний устрій зімкнувся з рештками римського адміністративного досвіду, що залишились. З'явилися королівства з на-

місниками-графами у колишніх провінціях, маєтки з неповноправним населенням, елементи податкової системи, у сільських общинах під впливом римського приватного землеволодіння стверджувався, як було відмічено, аллод. Запозичення римських технологій обробітку землі, кращих ніж у варварів знярядь праці ще більше посилило індивідуальні можливості селян-аллодистів. Римські ж традиції громадянських прав у вільних в поєднанні з прагненням свободи, притаманним членам германських общин сприяли посиленню самостійності землевласників.

В результаті превалювання вільних селян з певними правами, з одного боку, запобігало свавіллю правителів, а з іншого - примушувало знать, що виокремлювалась, консолідуватись. На території Франкського королівства особливий період в процесі становлення феодальних відносин VIII-IX ст.. Саме в цей час стався аграрний переворот, що зумовив великі майнові переміщення і водночас ствердження феодальної структури суспільства. Відбулась і зміна династії - Каролінги (Піпініди) в середині VII ст.. перехопили владу.

Політика Каролінгів у VIII-IX століттях чимало сприяла феодалізації франкського суспільства. Відродження державного життя, зміцнення державних структур, якого досягли перші представники цієї династії, дало їм можливість активно втручатись у різні сфери життя суспільства. Каролінгське законодавство являло собою спробу внести порядок у правовий хаос, таким шляхом елементи різних традицій (римського права і комплексу правових уявлень германців), набуваючи форму законів, впорядковувались, і ці закони, як єдині правові норми, розповсюджувались у формі капітулярів на великі території.

Протягом VII-IX ст. правлячий прошарок перетворювався на панівний стан - феодалів, монопольні права яких на владу дозволили їм, починаючи з VIII ст., підкоряти дрібних земельних власників-аллодистів. Останні в IX-X ст. потрапили в повну залежність від панів. Але слабкість державного механізму примушувала феодалів-сеньйорів враховувати традиційні права рядових співвітчизників, отже форми селянської залежності в Західній Європі були досить помірними. В Європі сформувалась єдина і діюча сьогодні обов'язкова правова культура, в основі якої лежать християнська традиція і формальна сила римського пра-

ва. Історично вона виступила противагою розвитку державної влади, примірювачем пристрастей.

Розглянуті процеси відбувались поступово, без значних потрясінь, не руйнуючи господарське життя. Більш того, господарська самостійність селян і невтручання сеньйорів у внутрішньомаєткову діяльність їх васалів створювали певний рівень економічної свободи. В результаті становлення феодалізму у франків каролінгської епохи супроводжувалось господарським підйомом, що прискорювало суспільний розвиток. Доказом того є розгортання у IX-X століттях процесу відокремлення ремісництва від землеробства у сеньйоріях, що означає наявність можливості прогнати частину населення, не зайнятого безпосередньо у землеробських справах. Так в X-XI у Франції відбулось переростання раннього феодалізму у розвинутий.

Певною межею у розвитку середньовічної Західної Європи прийнято вважати початок II тисячоліття. Риси франкської моделі феодалізму прослідковуються в Англії, Німеччині, Скандинавії. До XII ст. тут вже існували на правах юридично захищеної приватної власності вотчини, продукт в яких створювався працею особисто та економічно залежних селян. За останніми зберігалась певна самостійність господарської діяльності на отриманих в держання від феодалів наділах. Це є подовженням традиції розселення общин часів Великого переселення з одного боку і результатом впливу римського права з іншого. Таким чином, навіть в стані феодальної залежності селяни не втрачали смак до економічної діяльності, оскільки відробляли не тільки панщину, але і розраховувались з феодалом з земельного наділу, держателями якого були, передавали його у спадок на тих же умовах. З розвитком міст селяни отримали ще більше обов'язків в сфері економічної діяльності, для виконання яких феодалам було вигідно надати селянам особисту свободу.

Розвиток вотчинного господарства, поява зацікавленого власника, який не відволікається надовго за межі вотчини (такими є умови розвитку сеньйорій в умовах західноєвропейського регіону на відміну від східнослов'янських територій) приводить не тільки до відокремлення ремісників від землеробів в середині самої вотчини, а й до бажання ремісників селитися окремо, за межами вотчини. Завдяки тому ж підйому сільського господарс-

тва протягом XI-XIII ст. відбувається демографічне зростання, про яке свідчать побіжні підрахунки істориків [4, 229-230].

Розвиток правової сфери, економічної діяльності викликало потребу спілкуватись єдиною мовою. Ф.Лот подає версію розвитку подій в цій сфері. Карл Простоватий та його оточення говорили романською. У 920 р. зустріч між Карлом та Генріхом I, королем Германії, під Вормсом була порушена кривавою зучичкою оточеннями двох королів, що викликана мовними розбіжностями: германський та галльський юнаки, не розуміючи мови один одного і розгнівані цим, почали лаятись [5, 256].

Карл Великий та Людовик Благочестивий не знали романської мови і говорили тільки тевтонською та латиною. Але в їх часи романська ще була в зародковому стані і являла а собою лише так звану зіпсовану або варварську латину. Людина з витонченим смаком намагалась уникнути цієї вимови. Але використання варварської латини незабаром стало нагальною потребою - Карл Лисий і навіть Людовик Германський повинні були нею розмовляти. Свідчення того - присягання, наведені у Нітгарда.

Традиційно синтезний шлях розвитку, яким пішли деякі країни Західної Європи, в тому числі Франкське королівство, вважається таким, що мав переваги перед так званим безсинтезним. Але вірогідно, германські племена вже в общинному устрої мали такі риси, що дозволили їм досить швидко пристосуватись до умов, що склались на теренах колишньої Римської імперії; зокрема ідея індивідуальної земельної власності зародилась в германському середовищі, традиції римського закону дозволили їй оформитись в норму права і діяти протягом всього середньовіччя. В той же час християнство стверджувало прагнення самотійності, свободи, притаманне ще членам германських общин.

Література

1. Хвостова К.В. Развитие правовых понятий в эпоху Средних веков (методологический и конкретно-исторический аспекты проблемы) // Вопросы философии. - 2004. - № 1.
2. Халем Ф. фон. Историко-правовые аспекты проблемы Восток-Запад // Вопросы философии. - 2002. - № 7.
3. Тацит Публій Корнелій. Про походження і місце проживання германців // Історія Західноєвропейського Середньовіччя: Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь: Навч. посібник. - К., 2005. - С. 15-36.
4. Ле Гофф Ж. Цивилізація середньовікового Запада. - М., 1992.
5. Лот Ф. Последние Каролинги. - СПб : Евразия, 2001.